



บทความวิชาการ

BUDDHASILAJARUKMAHATHAT INSCRIPTION: THE EVIDENCE OF HISTORIC TOWN
OF SUKHOTHAI AND ASSOCIATED TOWNS'S VALUABLE ESCORTTHE

พุทธสิลาจารึกมหาธาตุ: บทบันทึกความพยายามพิทักษ์รักษาคุณค่าแหล่งมรดกโลก
เมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวาร

SIRAWEE IAMSUDJAI (สิรวีย์ เอี่ยมสุดใจ)*

วันที่รับบทความ 14 ธันวาคม 2566
วันที่แก้ไขบทความ 10 กรกฎาคม 2567
วันที่ตอบรับบทความ 1 สิงหาคม 2567

บทคัดย่อ

แหล่งมรดกโลกเมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวาร ประกอบด้วยอุทยานประวัติศาสตร์ 3 แห่ง โดยมีอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยและอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย ตั้งอยู่ในพื้นที่จังหวัดสุโขทัย ซึ่งเคยประสบภาวะวิกฤตจากการถูกทำลายเพื่อค้นหาโบราณวัตถุสำหรับการค้า ซึ่งไม่ค่อยพบหลักฐานลายลักษณ์อักษรที่ระบุถึงรายละเอียดของกระบวนการแก้ปัญหา แต่ในวัดตระพังทอง อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย มีศิลาจารึกการย้ายรอยพระพุทธรูปและพุทธสิลาจารึกมหาธาตุ เก็บรักษาไว้ โดยหากพิจารณาเนื้อหาแล้วก็จะพบว่า เป็นบันทึกโดยนัยถึงกระบวนการพิทักษ์รักษามรดกวัฒนธรรม โดยมีพระสงฆ์ดำเนินบทบาทสำคัญร่วมกับหน่วยงานทางราชการ กระบวนการดังกล่าวก่อให้เกิดความตระหนักถึงคุณค่าของแหล่งมรดกโลกเมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวาร ในฐานะผลสัมฤทธิ์ของการบูรณาการความร่วมมือเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนามรดกทางวัฒนธรรมได้อย่างดียิ่ง

คำสำคัญ: พุทธสิลาจารึกมหาธาตุ / วัดตระพังทอง / แหล่งมรดกโลกเมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวาร

* มัคคุเทศก์เชี่ยวชาญมรดกโลกพื้นที่แหล่งมรดกโลกเมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวาร องค์การยูเนสโก,
E-mail: Panpasa_dong@hotmail.com



Abstract

The Historic Town of Sukhothai and Associated Towns consists of 3 historical parks. Sukhothai Historical Park and Si Satchanalai Historical Park Located in Sukhothai Province area Which had previously experienced a crisis of antiquities smuggle for commercialization which written evidence is rarely found detailing the resolution process. But in Wat Traphang Thong, Sukhothai Historical Park, there are 2 stone inscriptions with consistent important messages which considering the content will find that records implied the process of protecting cultural heritage With monks playing an important role with the agency government and will realize the value of world heritage sites, The Historic Town of Sukhothai and Associated Towns as an achievement of integration for conservation and development.

Keywords: Buddhasilajaruekmakathat / Traphangthong Temple / The Historic Town of Sukhothai and Associated Towns



บทนำ

ในการประชุมคณะกรรมการมรดกโลกสมัยสามัญครั้งที่ 15 เมื่อวันที่ 12 ธันวาคม พุทธศักราช 2534 ที่เมืองคาร์เทจ ประเทศตูนิเซีย ได้ประกาศรับรองให้อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย และอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร ขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกลำดับที่ 574 ร่วมกัน ในนาม**แหล่งมรดกโลกเมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวาร (The Historic Town of Sukhothai and Associated Towns)** โดยมีคุณสมบัติตามเกณฑ์การพิจารณาแหล่งมรดกโลก (World Heritage Criteria) ที่เน้นคุณค่าโดดเด่นอันเป็นสากล (Outstanding Universal Value: OUV) ตามเอกสารแนวทางการอนุรักษ์ตามอนุสัญญาคุ้มครองมรดกโลก (Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention)" จำนวน 2 ข้อได้แก่

“(i) –เป็นตัวแทนซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเป็นเอกลักษณ์ด้านศิลปกรรมที่มีความงดงามและเป็นผลงานชิ้นเอกที่ได้รับการสร้างสรรค์จากอัจฉริยภาพด้านศิลปะอย่างแท้จริง (represent a masterpiece of human creative genius;)

(iii) –เป็นสิ่งที่แสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์ที่หาได้ยากยิ่งหรือหลักฐานที่แสดงขนบธรรมเนียมประเพณีหรืออารยธรรมที่ยังหลงเหลืออยู่ หรืออาจสูญหายไปแล้ว (bear a unique or at least exceptional testimony to a cultural tradition or to a civilization which is living or which has disappeared;)” (สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, ม.ป.ป.: 11)

เมื่อพิจารณาเนื้อหาของหลักเกณฑ์ทั้งสองข้อข้างต้นแล้วจะเห็นว่า คุณค่าของเมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวารนั้นแบ่งออกเป็น 2 ส่วนหลัก คือ ส่วนที่แสดงผ่านเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ ในฐานะนครที่เคยดำรงอยู่และมีบทบาทสำคัญเมื่อราว 700 ปีที่แล้ว และส่วนที่สำแดงผ่านงานศิลปกรรมทั้งโบราณสถานและโบราณวัตถุ ซึ่งส่วนใหญ่ได้รับการอนุรักษ์ไว้ในพื้นที่ภายใต้การควบคุมดูแลของสำนักศิลปากรที่ 6 สุโขทัย กรมศิลปากร

ทว่าก่อนที่หน่วยงานของรัฐจะเข้ามาดูแลเมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวารจนกระทั่งได้รับการประกาศให้เป็นมรดกโลกได้นั้น พื้นที่แห่งนี้ก็เคยได้รับความเสียหายทั้งจากการสิ้นสภาพตามธรรมชาติและการถูกบุกรุกทำลายเพื่อโครงการทรัพย์สิน ซึ่งสถานการณ์ในช่วงเวลานั้นมักไม่ค่อยมีหลักฐานบันทึกรายละเอียดไว้ นอกจากจำนวนโบราณวัตถุบางส่วนที่กระจัดกระจายไปอยู่ในครอบครองของบุคคลหรือองค์กรอื่น ๆ นอกพื้นที่ ตลอดจนเรื่องราวเล่าขานปาฐะและบันทึกอย่างไม่เป็นทางการจำนวนไม่มากนัก ประชาชนส่วนใหญ่จึงมักมีความเข้าใจผิดว่าเมืองโบราณแห่งนี้ถูกทำลายย่อยยับโดยข้าศึกศัตรูเท่านั้น และทำให้คุณค่าของแหล่งมรดกโลกในฐานะผลสัมฤทธิ์ของความร่วมมือเพื่อการอนุรักษ์ต้องลดลง (คณะกรรมการนโยบายท่องเที่ยวแห่งชาติ, 2566)

บทบาทการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่เมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวารดูเหมือนจะจำกัดอยู่ที่กรมศิลปากร ซึ่งเข้ามาดำเนินงานในพื้นที่ช่วงพุทธศักราช 2495 เท่านั้น ซึ่งเป็นไปไม่ได้ที่จะสามารถพิทักษ์รักษาโบราณสถานและโบราณวัตถุจำนวนมากที่ถูกทิ้งร้างมาตั้งแต่ต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ทั้งยังไม่สามารถตอบคำถามได้อย่างชัดเจนว่า เหตุใดโบราณวัตถุส่วนหนึ่งจึงถูกนำออกไปจากพื้นที่ ส่งผลให้ความเข้าใจเกี่ยวกับประเด็นปัญหาการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมสำหรับคนทั่วไปคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริงด้วย



ศิลาจารึกในวัดตระพังทอง อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ซึ่งสร้างขึ้นในช่วงก่อนการเริ่มต้นโครงการบูรณะเมืองโบราณสุโขทัยซึ่งเป็นโครงการบูรณะโครงการแรกของแหล่งมรดกโลกแห่งนี้จึงเป็นหลักฐานที่จะสามารถอธิบายเหตุการณ์และประเด็นปัญหาในช่วงเวลาดังกล่าว เพื่อตอบทเรียนสำหรับการพิทักษ์รักษามรดกทางวัฒนธรรมของชาติได้ต่อไป

ภูมิหลังวัดตระพังทอง

วัดตระพังทองตั้งอยู่บนเกาะกลางตระพัง (สระน้ำ) ภายในกำแพงเมืองโบราณสุโขทัย โบราณสถานดั้งเดิมประกอบด้วยเจดีย์และฐานอาคารสมัยสุโขทัย แต่มีการก่อสร้างอาคารสถานเพิ่มเติมในสมัยหลัง ปรากฏชื่อวัดอยู่ในวรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนพระไวยถูกเสน่ห์ กล่าวถึงพระยาสุโขทัยกับท่านผู้หญิงแก้ว นำหลานชายคือพลายชุมพล ไปฝากเป็นศิษย์พระสังฆราชาที่วัดตระพังทอง ความว่า

“ยายเพ็ญจันทร์นั้นนั่งดารางไหม
เจ้าขรวิฑูรดาช่างผ้าปฐมประทาน
ชวนหลานชายพลายน้อยออกเดินทาง
ป่าวถือพานทองรองตะบัน

หม่อมปักตะนาวใหม่สมภูมิฐาน
แล้วหยิบสำนมาหม่อมสมตัวครั้น
ต่างกางร่มปีกคางคาวกั้น
ตามกันออกไปวัดตระพังทอง”

(สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ม.ป.ป.)



ภาพที่ 1 วัดตระพังทอง

ที่มา: ภาพถ่ายโดยผู้เขียน เมื่อวันที่ 13 มกราคม 2559

นักวิชาการเชื่อว่าเรื่องนี้มีเค้าโครงมาจากเรื่องจริงในสมัยกรุงศรีอยุธยา (ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส อ้างถึงใน สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ม.ป.ป.) ทำให้ทราบ ว่าวัดตระพังทองมีชื่อเช่นนี้มาแล้วอย่างน้อยก็ในช่วงนั้น และเป็นอารามสำคัญของเมืองสุโขทัย ด้วยเป็นที่จำพรรษาของพระสังฆราชา แต่ต่อมาคงจะร่วโรยรกร้างไป เมื่อสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์เสด็จประพาสเมืองโบราณสุโขทัย ในพุทธศักราช 2444 นั้น ได้ทรงเล่าไว้ว่า

...ตระพังทองเปนสระกว้างประมาณ 4 เส้นครึ่ง ลีเหลี่ยม กลางมีเกาะกว้าง 2 เส้น ลีเหลี่ยม ในเกาะมีวัดเรียกว่า วัดตระพังทอง มีพระเจดีย์ลังกาสูงประมาณ 12 วา อยู่กลาง ข้างด้านหน้า ตะวันขึ้น มีวิหาร ข้างด้านหลังตะวันตกมีโบสถ์ ด้านข้างทั้งด้านเหนือแลใต้ มีพระเจดีย์เล็ก ๆ เรียงเปนแถวทั้งสอง ด้านอย่างที่เขาเขียนไว้ในแผนที่สุโขทัย นั้น สิ่งทั้งปวงเหล่านั้นล้วนแต่ชำรุดพัง



ทั้งนั้น แต่โบสถ์ได้มุงหลังคาแฝกไว้ ท่านพระยาจางวาง ท่านจัดการ เพราะวัดนี้ท่านใช้เป็นที่พัก
รักษาอุโบสถของท่าน มีกระท่อมน้อย ปลูกกลิ้งในตระพังข้างหลังเกาะหลังหนึ่งเป็นที่ท่านอยู่
จำศีล แลท่านได้ชักชวนพระมาอยู่ ปลูกกุฏิแฝกไว้ข้างเกาะ ด้านเหนือหลัง 1 ให้พระอยู่ แต่
ไม่มีใครสำเร็จ เพราะพระที่มาอยู่ทนจุ่มไม่ไหว อยู่เหนื่อยแล้วก็ไป จะหาว่าหากินไม่ได้ก็ไม่เชิง
เพราะบ้านคนในเมืองเกานี้ก็มี จะเป็นด้วยพวกในเมืองนี้จนไม่มีอะไรให้กิน ฤๅมันเปลี่ยวไม่สนุก
ไปก็หาไม่ทราบ พระจึงไม่อยู่ แต่เมื่อเวลาไปคราวนี้พระมีอยู่ ท้องตระพังมีน้ำเฉอะแฉะ มี
หญ้าและอ้ายรก ๆ ต่าง ๆ ขึ้นไซ้ไม่ได้... (นริศรานุกัตติวงศ์, สมเด็จพระนเรศวรมหาราช, 2506: 81 – 82)

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวครั้งดำรงพระราชอิสริยยศที่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช
เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จพระราชดำเนินมาทอดพระเนตรเมื่อพุทธศักราช 2450
และทรงเล่าไว้ว่า

ที่ตระพังทองนั้นมีวัดเรียกว่าวัดตระพังทอง มีพระสงฆ์จำพรรษาอยู่ กลางตระพังมีเกาะ บน
เกาะนั้นมีพระเจดีย์ใหญ่อยู่กลางองค์หนึ่ง มีพระเจดีย์บริวารอีก 8 องค์ พระเจดีย์ใหญ่ยังพอ
เป็นรูปร่างอยู่ คือเป็นรูประฆัง ข้างล่างเป็นแล่งข้างบนเป็นอิฐ พระเจดีย์บริวารนั้น ชำรุดเสีย
โดยมากแล้ว. (มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2559: 51)

ปัจจุบันวัดแห่งนี้เป็นที่โบราณสถานในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย และเป็นวัดสังกัดคณะ
สงฆ์มหานิกาย ซึ่งมีสภาพต่างจากที่ปรากฏในเอกสารข้างต้น คือประกอบไปด้วยเจดีย์ทรงระฆัง 1 องค์
อุโบสถซึ่งสร้างขึ้นใหม่บนฐานโบราณสถาน และมณฑปประดิษฐานรอยพระพุทธรูปหินชนวน ซึ่ง
สมเด็จพระมหาธรรมราชา (ลิไท) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สร้างและประดิษฐานไว้
บนเขาสุมณภู เมื่อพุทธศักราช 1902 และย้ายลงมาประดิษฐานที่วัดนี้เมื่อพุทธศักราช 2476

ศิลาจารึกวัดตระพังทอง

วัดตระพังทองมีศิลาจารึกอยู่ 2 หลัก ติดตั้งถาวรไว้ในศาลาบำเพ็ญกุศลบนเกาะกลางตระพังทอง
ล้วนสร้างขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ และมีเนื้อหาบางส่วนเกี่ยวข้องกัน กล่าวคือ

1. ศิลาจารึกการย้ายรอยพระพุทธรูป

ไม่ปรากฏนามผู้สร้างแต่สันนิษฐานว่าเป็นพระปลัดบุญธรรม ธรรมโชติ ซึ่งเป็นอดีตเจ้า
อาวาสวัดตระพังทอง ระหว่างปีพุทธศักราช 2475 – 2485 สร้างจากหินชนวนรูปสี่เหลี่ยม จารึกเป็น
ภาษาไทย อักษรไทยหลังพุทธศักราช 2476 จำนวน 17 บรรทัด แต่ข้อความไม่จบสมบูรณ์ ความว่า

(แผ่นศิลาเกาะเกาะ) สุโขทัยที่ได้นามว่าพ (แผ่นศิลาเกาะเกาะ) อจรรองมาจากรอยพระพุทธรูปเจ้า
ตัวจริ(ง) (แผ่นศิลาเกาะเกาะ) (บรร)พตในเมืองลังกาทวิป สมัยวง (แผ่นศิลาเกาะเกาะ) (เม็)
เดือน 11 คก 1281 ปี ประดิษฐาน (แผ่นศิลาเกาะเกาะ) แห่งหนึ่งซึ่งตั้งอยู่ทางด้านทิศของ
พระมหานครสุโขทัย แล้วให้นามว่าสุวรรณกุตเช่นเดียวกัน (แผ่นศิลาเกาะเกาะ) รรลงอย่าง
มะโหราน ทั้งมีการนมสการทุก ๆ ปีมา ราชวงศ์พระร่วงนี้ได้ทรงสร้างจิตใจหม่อมมหาชนรู้
คุณค่าของ (แผ่นศิลาเกาะเกาะ) รัตนไตรย์ แลวัฒนธรรม ศิลปกรรม หัตถกรรมฯ พากัน
เคารพเลื่อมใสย์ สร้างถาวรวัตถุ ปุชนิยวัตถุไว้อย่าง (แผ่นศิลาเกาะเกาะ) ไรจนทั่วอาณาจักรไทย
ครั้นต่อมาปรายรัชสมัยแห่งวงพระร่วงทรงประมาทจึงเลื่อมอำนาจลง วงพระร่วง (แผ่นศิลา
เกาะเกาะ) ได้สิ้นสุดลง มหานครสุโขทัยที่รุ่งเรืองก็กลายเป็นป่าดงอย่างหน้าสรตใจ หมูชนที่



อาลัยอยู่ในนครนี้ (แผ่นศิลาแกะเทาะ) ก็ได้เลื่อมจากความรู้คุณของพระศาสนา แลวัฒนธรรม
ศิลปกรรมอุสาหกรรรมฯ ลงเปนลำดับ ต่อมา...พ.ศ. 2461 ประชาชนในพระนครนี้จวนจะ
ไม่รู้จักพระศาสนาคืออะไร บ้างก็พากันทำร้ายร้างและนำสมบัติอันเป็นถาวร วัตถุปูชนียวัตถุ
ออกซื้อขายเลี้ยงชีพตาม ๆ กัน.... (แผ่นศิลาแกะเทาะ) เมื่อ พ.ศ. 2470 เจ้าพระคุณพระ
โบราณวัตร (ทิม) อุปัชชา(ย)ะของข้าฯ ได้มาเห็นพฤติการณ์ของปวงชนในพระนครนี้ กำลัง
พากันเขาสู้รบอย่างน่าสงสาร ท่านจึงจัดการกอบกู้ให้หมู่ชนพ้นอบาย ได้นำประชาชนไป
อันเชิญรอยพระพุทธรูปที่อยู๋เขาชื่อสุวรรณกุดนี้มาประดิษฐานไว้เกาะตะพังทอง แล้วมี
การนมัสการประจำปีทุก ๆ ปี มีการปรับปรุง (รุง)วัดวาอาราม กระทำสพานข้ามเขาเกาะแล
บำรุงสระให้มีน้ำใช้ตลอดกาล ท่านได้สร้างมณฑกไม้ศาลากฎีเป็นที่อาลัยแล..... (แผ่นศิลา
แกะเทาะ) เจ้าหน้าทีรักษาถาวรวัตถุปูชนียวัตถุรวบรวมทำบัญชีสงกรมเพื่อสงวนไว้ ท่านกอบกู้
อยู่ 6 ปี ประชาชนก็ไม่เป่นผลแสดงขมาลี้กอยู่เสมอ... (แผ่นศิลาแกะเทาะ) ท่านจึงการมีเปื่อหมาย
แต่ยังสงสาร จึงส่งข้าฯ มาบริหารพระศาสนาในนครสุโขทัย ข้าฯ ได้กอบกู้จิตใจประชาชน
ด้วยขันติวิริยะภาพจนเลื่อมไสย์ เมื่อข้าฯ ชนะพาลชนแล้ว ข้าฯจึง (จบข้อความเพียงเท่านี้).¹



ภาพที่ 2 ศิลาจารึกการย้ายรอยพระพุทธรูป
ที่มา: ภาพถ่ายโดยผู้เขียน เมื่อวันที่ 7 เมษายน 2566

2. พุทธศิลาจารึกมหาธาตุ

พระปลัดบุญธรรม ธรรมโชติ สร้างแล้วเสร็จเมื่อพุทธศักราช 2485 จารึกด้วยอักษรไทย
ปัจจุบันและลายสือไท เป็นภาษาไทยและภาษาบาลีลงบนใบเสมาหินชนวนที่นำมาจากวัดเชตุพน นอก
กำแพงเมืองโบราณสุโขทัยด้านทิศใต้ โดยแกะสลักเป็นพระพุทธรูปปางเปิดโลกประดิษฐานอยู่ตรงกลาง
ด้านหน้า มีช่องสี่เหลี่ยมอยู่เหนือพระเศียรพระพุทธรูป สันนิษฐานว่าเป็นช่องสำหรับประดิษฐานพระ
บรมสารีริกธาตุ จำนวน 20 องค์ และขนานนามศิลาจารึกนี้ว่า “พุทธศิลาจารึกมหาธาตุ” แบ่งเนื้อหา
เป็น 4 ส่วน ได้แก่

ส่วนที่ 1 พระปาฏิโมกข์ พุทธศาสนสุภาษิต และคำกลอนภาษิต เช่น โลโกธมมา ปริปนุโถ
ความโลภเป็นอันตราย แก่ธรรมทั้งหลาย วิริยะ ทุกขมจเจติ จะล่วงทุกข์ได้เพราะอาศัยความเพียร สัพพ

¹ ผู้เขียนบทความอ่านและถ่ายถอดโดยคงอักษรวิธีตามจารึก เมื่อวันที่ 10 เมษายน 2566



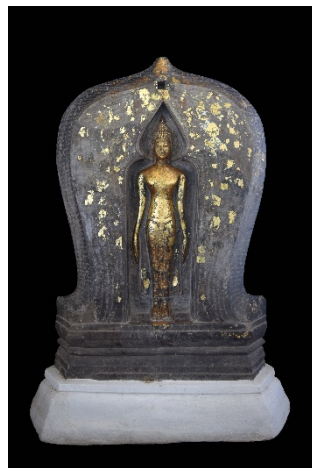
ปาปัสส อกรรม กุสลสสุปสมปทา สจิตตปริโยทปนํ เอตํพุทธานุสาสนํ ความไม่ทำบาปทั้งปวง ความถึงพร้อมในการทำกุศล ความทำจิตของตนให้หมดจดด้วย นี่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เป็นต้น

ส่วนที่ 2 วัตถุประสงค์การสร้างพุทธสิลาจาริกมหาธาตุ พร้อมทั้งรายนามผู้บริจาคทรัพย์สนับสนุนการสร้าง ความตอนหนึ่งว่า

สิลาแผ่นนี้ ข้าฯ นำมาจากวัดเชตุพล นครสุโขทัย ได้จากลิกนามผู้ช่างพระไตรปิฎกแล้ว ข้าฯ ไคร่ยังสิลานี้ให้ช่างไว้ในคูนของอรหันต์ เหตุนี้ข้าฯ จึงแกะพระพุทธรูปและพระธัมม์พร้อมกับได้อันเชิญพระบรมสารีริกธาตุที่ได้ด้วยบุญข้าฯ บันจุไว้ในสิลานี้มีจำนวน 20 องค์ ข้าฯ ประสงค์บูชาพระรัตนตรัยด้วยทำรงอายุพระพุทธศาสนาด้วย เพื่อชำระมลทินของหมู่สัตว์ทั้งหลายด้วย เพื่อยังข้าฯ ให้เป็นใหญ่ทำประโยชน์แด่โลกสิ้นกาลอันนานด้วย ข้าฯ ใช้วิริยะเพียรแกะและจารึกสิ้นเวลา 4 เดือนจึงแล้ว พุทธสกรวงได้ 2485 ข้าฯ อาลัยเหตุดังกล่าวจึงถวายพระนาม พุทธสิลาจาริกมหาธาตุ ขอเดชกุศลชั้นนี้จึงเป็นอนุคามินีนำข้าฯ ตรงต่อโพธิญาณในพายน่าเทอญฯ (พระธम्मโชโต) “อุปปมตตา นมียนติ,, ”²

ส่วนที่ 3 คาถาต่าง ๆ มักใช้อักษรวีธีแบบลายสือไท เช่น นะ ชา ลี ติ และ จะ พะ กะ สะ

ส่วนที่ 4 มหาสุบินชาดก ใช้พื้นที่มากที่สุดในการจารึกหลักนี้ ดำเนินโครงเรื่องตามเนื้อความในมหาสุบินชาดก ซึ่งปรากฏอยู่ในอรรถกถา เอกกนิบาตชาดก วรุณวรรค กล่าวถึงพระสุบินนิมิตแปลกประหลาด 16 ประการ ของพระเจ้าปเสนทิ พระราชาแห่งนครสาวัตถี แคว้นโกศล ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ว่าเป็นนิมิตบอกเหตุการณ์ในยุคที่พระพุทธศาสนาเสื่อมโทรม ในดินแดนที่ปกครองโดยพระมหากษัตริย์ที่ไม่ทรงธรรมจรรยา แต่เนื้อหาที่พระธम्मโชโตจารึกไว้ก็มีการตีความพุทธพยากรณ์แตกต่างไปจากเนื้อหาที่ปรากฏอยู่ในอรรถกถาอย่างมีนัยน่าสนใจ



ภาพที่ 3 พุทธสิลาจาริกมหาธาตุด้านหน้า
ที่มา: ภาพถ่ายโดยผู้เขียน เมื่อวันที่ 7 เมษายน 2566

² ผู้เขียนบทความอ่านและถ่ายถอดโดยคองอักขรวีธีตามจารึก เมื่อวันที่ 10 เมษายน 2566



พระสงฆ์กับการพิทักษ์รักษามรดกวัฒนธรรมสุโขทัย

พระราชประสิทธิ์คุณ (ทิม ยสทินโน) เดิมชื่อชาวมุ่งผล เกิดเมื่อพุทธศักราช 2424 ต่อมาบรรพชาเป็นสามเณรเพื่อศึกษาที่วัดนวลนรดิศ และอุปสมบทจำพรรษาที่วัดอนงคาราม กรุงเทพมหานคร ได้รับสมณศักดิ์เป็นพระฐานานุกรมที่พระสมุห์

ต่อมาท่านเป็นที่โปรดปรานของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสมาก จึงโปรดให้มาดำรงตำแหน่งเจ้าคณะแขวงอำเภอเมืองสุโขทัย จำพรรษาที่วัดราชธานี ได้เป็นพระครูวินัยสาร เจ้าคณะแขวงอำเภอเมือง และอำเภอคลองไทรลาด เมื่อปี 2472 เป็นรองเจ้าคณะจังหวัดสุโขทัย ปี 2490 เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญที่พระโบราณวัตตถาวรย์ เมื่อปี 2508 และเลื่อนเป็นพระราชาคณะชั้นราชที่พระราชประสิทธิ์คุณ เจ้าคณะจังหวัดสุโขทัย จนถึงมรณภาพ เมื่ออายุได้ 89 ปี ท่านเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาการศึกษาและรักษามรดกวัฒนธรรมของเมืองสุโขทัยอย่างมากตลอดระยะเวลาที่ท่านอยู่ในพื้นที่ โดยมีการประสานงานกับนักประวัติศาสตร์และนักอนุรักษ์ชั้นนำของประเทศอยู่เสมอ เช่น สมเด็จพระยาธรรมาธิบดี ญาณโกศล นายธนิต อยู่โพธิ์ เป็นต้น ทำให้การพัฒนาเมืองโบราณสุโขทัยก้าวหน้าอย่างยิ่ง จึงได้รับพระราชทานราชทินนามขณะเป็นพระราชาคณะชั้นสามัญว่า พระโบราณวัตตถาวรย์ ซึ่งเป็นราชทินนามที่ไม่พบว่าพระราชทานให้พระสงฆ์รูปใดอีกเลย (พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติรามคำแหง, 2548: 5 – 6)

พระปลัดบุญธรรม ธมฺมโชโต มีนามเดิมว่า บุญธรรม พูลสวัสดิ์ เป็นชาวดำบลธานี อำเภอเมืองจังหวัดสุโขทัย อุปสมบทกับพระโบราณวัตตถาวรย์ (ทิม ยสทินโน) และสันนิษฐานว่าได้รับเลือกให้เป็นพระปลัดฐานานุกรมของท่านด้วย เป็นผู้ที่มีฝีมือด้านงานศิลปกรรมจึงได้รับความไว้วางใจให้เดินทางมาปฏิบัติศาสนกิจ สานต่อเจตนารมณ์ของพระโบราณวัตตถาวรย์ในพื้นที่ตำบลเมืองเก่า จนกระทั่งได้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดตระพังทอง ระหว่างปีพุทธศักราช 2475 – 2485 ต่อมาได้ลาสิกขาแล้วเข้าทำงานในหน่วยศิลปากรที่ 3 สุโขทัย สังกัดกองโบราณคดี กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ ได้ร่วมปฏิบัติหน้าที่ในโครงการบูรณปฏิสังขรณ์วัดมหาธาตุ วัดตระพังทองกลาง และพระอุษณะ วัดศรีชุม อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยด้วย (วัดศรีชุม, 2559: 9)

ศิลาจารึกวัดตระพังทองในฐานะบทบันทึกความพยายามพิทักษ์รักษามรดกวัฒนธรรมสุโขทัย

ขอความในศิลาจารึกการย้ายรอยพระพุทธรูปพระพุทธรูปชดเจนนว่า ความพยายามในการพิทักษ์รักษาโบราณวัตถุและโบราณสถานในเมืองสุโขทัยของพระราชประสิทธิ์คุณ (ขณะนั้นดำรงสมณศักดิ์ที่พระโบราณวัตตถาวรย์) นั้นไม่ได้ราบรื่น อย่างน้อยเมื่อพุทธศักราช 2461 – 2470 ประชาชนในพื้นที่ก็ยังทำลายโบราณสถานเพื่อค้นหาโบราณวัตถุไปขายเพื่อหาเลี้ยงชีพ ซึ่งพระโบราณวัตตถาวรย์พิจารณาผ่านโลกทัศน์ของพระภิกษุว่าเป็นการ “พากันเข้าสู่อบายอย่างน่าสงสาร ท่านจึงจัดการกอบกู้ให้หมู่ชนพ้นอบาย” โดยใช้กิจกรรมในพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องชักจูงควบคู่กับการพัฒนาสภาพพื้นที่เพื่อแก้ปัญหาความแร้นแค้น เช่น การย้ายรอยพระพุทธรูปทสมัยสุโขทัยลงมาจากโบราณสถานร้างบนยอดเขาด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเมืองโบราณสุโขทัยมาประดิษฐานไว้ที่วัดตระพังทองแล้วจัดให้มีงานนมัสการทุกปี มีการปรับปรุงวัด สร้างสะพาน และขุดลอกตระพังเพื่อให้มีน้ำใช้ตลอดปี รวมถึงทำบัญชีโบราณวัตถุส่งให้กรมศิลปากร แต่ใช้เวลาถึง 6 ปี ก็ไม่สามารถแก้ปัญหาได้เพราะไม่ได้รับความร่วมมือจากประชาชนเท่าที่ควร จนท่านเกิดความท้อแท้เปื้อนนายจึงมอบหมายให้พระปลัดบุญธรรมมาสานต่อภารกิจนี้แทน ซึ่งท่านก็สามารถกระทำภารกิจได้ด้วยดี ดังที่ได้บันทึกไว้ในศิลาจารึกว่า “ข้าฯ ได้กอบกู้จิตดีใจประชาชนด้วยขันติวิริยะภาพจนเสื่อมไสย เมื่อข้าฯ ชนะพาลชนแล้ว”



ประเด็นที่น่าสนใจคือการถอดรหัสกระบวนการแบบ “ขันติวิริยะภาพ” ที่พระปลัดบุญธรรมใช้ “กอบกู้จิตต์ใจประชาชน” จนภารกิจสำเร็จ ซึ่งแม้ไม่มีหลักฐานใดอธิบายกระบวนการนั้นโดยตรง แต่อาจมีคำตอบอยู่ในเนื้อความที่บังเจตนาการสร้างพุทธลีลาจารึกมหาธาตุไว้ว่า

ลีลาแผ่นนี้ ข้าฯ นำมาจากวัดเชตุพลนครสุโขทัย ได้จารึกนามผู้ช่างพระไตรปิฎกแล้ว ข้าฯ ไคร่ยังลีลานี้ให้ขงไว้ในคณของอรหันต์ เหตุนี้ข้าฯ จึงแกะพระพุทธรูปและพระธัมมปรีหมกับได้อันเชิญพระบรมสารีริกธาตุที่ได้ด้วยบุญข้าฯ บันจุไว้ในลีลานี้มีจำนวน 20 องค์ ข้าฯ ประสงค์บูชาพระรัตนตรัยด้วย ทำรงอายุพระพุทธรูปศาสนาด้วย เพื่อชำระมลทินของหมู่สัตว์ทั้งหลายด้วย เพื่อยังข้าฯ ให้เป็นใหญ่ทำประโยชน์แด่โลกสิ้นกาลอันนานด้วย ข้าฯ ใช้วิริยะเพียรแกะและจารึกสิ้นเวลา 4 เดือนจึงแล้ว พุทธสกรวงได้ 2485 ข้าฯ อาลัยเหตุดังกล่าวจึงถวายพระนาม พุทธลีลาจารึกมหาธาตุ ขอเดชกุศลชั้นนี้จึงเป็นอนุคามินีนำข้าฯตรงต่อโพธิญาณในพายน่าเทอญ³

ความหมายโดยนัยของ “มลทินของหมู่สัตว์ทั้งหลาย” อาจจะเชื่อมโยงกับข้อความในศิลาจารึกการย้ายรอยพระพุทธรูปที่ว่า “ประชาชนในพระนครนี้จวนจะไม่รู้จักพระศาสนาคืออะไร บ้างก็พากันทำร้ายร้างและนำสมบัติอันเป็นถาวรวัตถุขวนิชย์วัตถุออกซื้อขายเลี้ยงชีพตาม ๆ กัน” ซึ่งเท่ากับ “กำลังพากันเข้าสู่อบายอย่างน่าสงสาร” ดังนั้นแม้จะตั้งใจที่จะสร้าง “พระไตรปิฎก” เพื่อบูชาพระรัตนตรัย แต่ท่านก็ตั้งใจใช้พื้นที่ส่วนใหญ่ของแผ่นศิลาเพื่อจารึกเรื่องมหาสุบินชาติกลงไปด้วย แม้จะไม่ใช้ส่วนหนึ่งของพระไตรปิฎกก็ตาม โดยมีการตีความพระสุบิน และพุทธพยากรณ์บางข้อแตกต่างกันไป สามารถประมวลเนื้อหาเฉพาะข้อที่ตีความแตกต่างจากพระอรรถกถา โดยจะขีดเส้นใต้ข้อความที่มีการตีความเพิ่มเติม และจะคงอักขรวิธีตามที่ปรากฏในศิลาจารึก ได้ดังต่อไปนี้

ข้อที่ 1 พระสุบินว่า โคใหญ่มีกำลังวิ่งมาจากจาทูทิพย์เข้าประชิดตั้งจะชนกัน แต่ครั้นแล้วก็ไม่ชนกรับบริหรีหนีตนจนหายไป มีพุทธพยากรณ์ว่า ข้อนี้ได้แต่หมาเมคไคโนเปื้องบน คือฟ้าฝนไม่เป็นไปตามกาลทั้งพักสัจญญา ผลาหาร ทุกประการข้าวกล้าก็เลื่อมซามทั้งไพล่พลจะแคบคับอับจนไม่มีดี ด้วยพวกคณะมนตรีโลกไฉนลาภบาบไม่คิดประพริตผิดไฉนธัม ๔

ข้อ 8 พระสุบินว่า ประชาชนเป็นจำนวนมาก ชวนกันตักน้ำใส่ลงในตุ่มใหญ่ ตุ่มเล็กก็มีอยู่มากมายแต่ไม่มีใครตักใส่จนคนเดียว มีพุทธพยากรณ์ว่าผู้ยากจนอะนาถา จะพากันนำทรัพย์สินไปให้ผู้ร่ำรวย ๆ จะช่วยกันซื้อขมลมพาล ที่สัตย์ซื่อก็มีแต่การจะเลื่อมลง ที่มั่งมีจะปรนคนจนกิน ๗

ข้อที่ 9 พระสุบินว่า สะไห้มีหมู่ปลาเต่าหอยอาศัยอยู่เป็นอันมาก และน้ำลิมสระนั้นใสพายนไฉนชั้นเหลือประมาณ ไฉนท่ามกรางนั้นเป็นชายดอน มีพงอ้อแลพงแซมขึ้นเต็มไป มีพุทธพยากรณ์ว่า พระพาราที่รุ่งเรืองก็ก้องด้วยเสียง 10 ประการมีกัศัตริย์ที่ซงธัมก็จะมีกรจราจนฝูงชนละทิ้งร้างคุดป่าแซมทั้งเหล่ามนตรีก็จะปีทาประชากรจะรุกรานตัดรอนทุกประการ อุปมาดังว่าน้ำพายนไฉนที่ขุ่นข้น ทั้งหมู่ชนทั้งหลายจะถูกใช้การระดมขมบังคับให้ทำกัมต่าง ๆ หนึ่งฝูงราสตร์จะปราสาจากสุขทุกเดือนปี อันนี้ด้วยวิปากกัมที่ทำได้ นัยหนึ่งสัตว์ทั้งหลายจะได้พบเห็นสิ่งที่ไม่เคยได้พบเห็น ที่รู้มรีก็จักกรายขายดอน ประการหนึ่งปีเดือนจะเรื่อนไป ทำการหลวงแล้วไปทำงานให้นายอีก ถึงกับปวงชนต้องพากันรบลิ้นเข้าป่าไปตามกัน๗

ข้อ 10 พระสุบินว่า หุ่นข้าวไฟก็อกดีหม้อก็เดือดดี แต่ข้าวในหม้อกรับดิบบ้างสุกบ้างไหม้บ้าง และเปียกบ้างปนกันไปไม่มีดีนั้น มีพุทธพยากรณ์ว่าเทวดาอารักพระเสื่อเมืองชงเมืองที่รักษาพระพารา

³ ผู้เขียนบทความอ่านและถ่ายถอดโดยคงอักขรวิธีตามจารึก เมื่อวันที่ 10 เมษายน 2566



วิโรธทรงวางไว้ และใช้ได้ผลในยุคสมัยที่ผู้คนในชนบทยังเชื่อฟังศาสนา (พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติรามคำแหง, 2548: 2-8)

ดังนั้น ในช่วงพุทธศักราช 2470 – 2500 จึงปรากฏว่าคณะสงฆ์เริ่มเข้าไปจับจองโบราณสถานร้างในเมืองโบราณสุโขทัยเพื่อฟื้นฟูเป็นวัดอีกครั้ง โดยได้รับความสนับสนุนจากราชประสิทธิคุณ เช่น การที่ท่านมอฬหลวงพ่อเพชรมาเป็นพระพุทธรูปประธานในอุโบสถของวัดศรีชุม เป็นต้น

บทบาทเช่นนี้ของพระภิกษุในจังหวัดสุโขทัยค่อนข้างเด่นชัดมาก นอกจากพระราชประสิทธิคุณ ซึ่งมีคุณูปการอย่างยิ่งต่อการก่อตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รามคำแหงแล้ว ยังมีพระสุวรรณครนายก (ทองคำ โสโณ) เจ้าคณะจังหวัดสวรรคโลก ซึ่งมีคุณูปการต่อการก่อตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สวรรคโลก อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย และพระมุนิทรานูวัตต์ (มุนินทร์) ซึ่งมีคุณูปการต่อการพัฒนาอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัยอีกด้วย

สรุป

เมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวารถูกทิ้งร้างไปนานปีและประสบปัญหาถูกลักลอบทำลาย เพราะประชาชนไม่ตระหนักรู้ถึงคุณค่าของแหล่งมรดกวัฒนธรรม เมื่อกรมศิลปากรเข้ามาดูแลก็เต็มไปด้วยปัญหาและอุปสรรค พระสงฆ์ซึ่งยังมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตและโลกทัศน์ของผู้คนส่วนใหญ่ในพื้นที่จึงต้องแสดงบทบาทสำคัญในการปลูกฝังแนวคิดการอนุรักษ์ ตลอดจนการบูรณาการประสานงานกับหน่วยงานอื่น ๆ ที่มีพันธกิจในการอนุรักษ์และพัฒนา โดยจำเป็นต้องแสวงหาความร่วมมือจากทุกฝ่ายโดยใช้ช่องทางทั้งทางโลกและทางธรรมเป็นเครื่องมือปฏิบัติงาน เห็นได้จากนัยที่แฝงไว้ในเนื้อหาของศิลาจารึกทั้งสองหลักในวัดตระพังทอง ซึ่งเป็นภาพสะท้อนขั้นการแก้ปัญหาที่น่าสนใจ

น่าสังเกตว่าในช่วงเวลาดังกล่าวนั้นกรมศิลปากรซึ่งถูกยุบไปเมื่อพุทธศักราช 2469 ได้รับการประกาศจัดตั้งขึ้นใหม่เมื่อพุทธศักราช 2476 ในสังกัดของกระทรวงธรรมการ ซึ่งกำกับดูแลกิจการพระพุทธศาสนาอยู่ด้วย การประสานงานระหว่างคณะสงฆ์และหน่วยงานด้านการอนุรักษ์จึงเป็นไปได้โดยสะดวกเรียบร้อย และโบราณสถานส่วนใหญ่ในพื้นที่ก็มีสถานะเป็นพุทธสถานซึ่งพระสงฆ์มีศักดิ์และสิทธิ์ที่จะปกป้องดูแล

การบูรณาการการทำงานเช่นนี้ทำให้การแก้ปัญหาในพื้นที่เมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวารเป็นระบบและประสบผลสำเร็จ จนสามารถประกาศให้เป็นแหล่งมรดกโลกได้ในเวลาต่อมา

รายการอ้างอิง

กรมศิลปากร. *จดหมายเหตุการอนุรักษ์เมืองโบราณศรีสัชนาลัย*. พิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในวโรกาสที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีเสด็จพระราชดำเนินมาประกอบพิธีเปิดอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย วันที่ 17 พฤษภาคม 2533. กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2533.

คณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ. 2566, แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ.2566 – 2570), สืบค้น 30 กันยายน 2562, จาก <https://anyflip.com/zzfck/hkzv/> จักรีส แม้นเหมื่อน. สัมภาษณ์. อดีตเจ้าอาวาสวัดตระพังทอง ข้าราชการบำนาญพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รามคำแหง สำนักศิลปากรที่ 6 สุโขทัย กรมศิลปากร ผู้ได้รับพระราชทานเข็มเชิดชูเกียรติวันอนุรักษ์มรดกไทย ประจำปีพุทธศักราช 2563. 6 เมษายน 2566.

นริศรานูวัตต์ดิวงค์, สมเด็จพระนเรศวรมหาราช. *จดหมายเหตุระยะทางไปพิชฌัญโลก*. พระนคร: โรงพิมพ์ท่าพระจันทร์, 2506.



- พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ रामคำแหง. พระราชประวัติคุณกั๊งานอนุรักษ์มรดกของชาติ.จัดพิมพ์เพื่อ
เชิดชูเกียรติพระราชประวัติคุณเนื่องในลัปดาห์วันพิพิธภัณฑ์ไทย 19 – 25 กันยายน 2548.
สุโขทัย: พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสุโขทัย, 2548.
- มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. *เที่ยวเมืองพระร่วง. มุขนิธิเพชรรัตน – สุวัตนา*. กรุงเทพฯ:
โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2519.
- วัดศรีชุม. *สุจิตร์ที่ระลึกในวโรกาสพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าอาทิตยาทรกิติคุณเสด็จมาทรง
ประกอบพิธีเททองหล่อพระอจนะ (จำลอง) และทรงวางศิลาฤกษ์อาคารปฏิบัติธรรม “มหา
คุณ” ณ มณฑปพระอจนะวัดศรีชุม วันพุธที่ 13 มกราคม 2559*. สุโขทัย: วัดศรีชุม, 2559.
- สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่ง
สหประชาชาติ กระทรวงศึกษาธิการ. ม.ป.ป., มรดกไทย – มรดกโลก, สืบค้นเมื่อ 12
เมษายน 2566, จาก [http://www.bic.moe.go.th/images/stories/book/translated-UNESCO/
thai-world-heritage.pdf](http://www.bic.moe.go.th/images/stories/book/translated-UNESCO/thai-world-heritage.pdf)
- สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร. ม.ป.ป., *เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ฉบับหอพระสมุดว
ชิรญาณ*, สืบค้น 12 เมษายน 2566, จาก [https://vajirayana.org/ขุนช้างขุนแผน-ฉบับหอพระ
สมุดวชิรญาณ](https://vajirayana.org/ขุนช้างขุนแผน-ฉบับหอพระ
สมุดวชิรญาณ)